

Ks. Roman CEGLAREK – ks. Jacek KAPUŚCIŃSKI, *Zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie (1929 – 1949)*, Wydawnictwo Naukowe Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie, Częstochowa 2015, ss. 245.

Zgromadzona dotychczas wiedza o przeszłości Częstochowy i jej okolicy została wzbogacona o interesujące, oparte na obfitym materiale źródłowym studium z dziejów instytucji kościelnej dawnej diecezji, a obecnej archidiecezji częstochowskiej. Jest nim monografia ks. dr. Romana Ceglarka i ks. dr. Jacka Kapuścińskiego, dotycząca działalności Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie w latach 1929 – 1949. Niniejsza książka ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie i jako pierwszy tom otworzyła serię wydawniczą pod nazwą: Biblioteka Teologów Częstochowskich. Bez wątpienia należy stwierdzić, że publikacja ta wpisuje się w nurt badań nad dziejami wychowania, a ściśle katechizacji, ukazując problem zarówno z perspektywy historii regionalnej, jak i powszechnej w II Rzeczypospolitej i pierwszych latach Polski Ludowej.

Pionierem opracowań z dziejów Kościoła częstochowskiego pozostaje jednakże ks. prof. zw. dr hab. Jan Związek, kapłan archidiecezji częstochowskiej, były dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Częstochowie (1983 – 1987) i rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie (1985 – 1992), a także wykładowca i wychowawca wielu pokoleń kapłanów: oraz studentów z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, do których zalicza się autor niniejszej recenzji. Wielki dorobek tego wytrawnego regionalisty wciąż pomnażany jest o kolejne publikacje książkowe i artykuły naukowe. Do takich trzeba zaliczyć niniejsze studium dwóch autorów: ks. R. Ceglarka i ks. J. Kapuścińskiego. Są oni uczniami ks. prof. J. Związka, toteż bez wątpienia ich dorobek należy uznać za kontynuację nurtu badań nad dziejami Kościoła częstochowskiego.

Tytuł i treść publikacji, jej zakres chronologiczny, terytorialny i problemowy, jak również przyjęta metoda naukowa nie budzą zastrzeżeń. Autorzy są bowiem doskonale przygotowani do podjęcia tematu o stowarzyszeniu prefektowskim w Częstochowie, tak pod względem praktycznym, jak i merytorycznym. Dość wspomnieć, że ks. R. Ceglarek jest wykładowcą akademickim katechetyki, jak również wikariuszem biskupim w archidiecezji częstochowskiej do spraw Przekazu Wiary, Na-

uczania i Wychowania Katolickiego. Z kolei ks. dr J. Kapuściński, poza prowadzeniem zajęć z historii Kościoła w częstochowskich uczelniach kościelnych, pełni funkcję dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego w Częstochowie. Przygotowanie naukowe obaj Autorzy zdobyli na studiach teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej, a następnie podczas studiów specjalistycznych na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Na powstanie recenzowanej książki złożyło się zarówno doświadczenie pracy katechetycznej, jak i archiwalnej Autorów. Jej bazę źródłową, którą dopełnia literatura przedmiotu dawna i najnowsza, tworzą materiały rękopiśmienne oraz drukowane. Ze sporządzonego zestawienia wynika, że Autorzy przeprowadzili bezpośrednią kwerendę w pięciu archiwach – czterech kościelnych (Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, Archiwum Instytutu Katolickiego w Olsztynie, Archiwum Uniwersytetu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II) i jednym państwowym (Archiwum Państwowe w Częstochowie). Wstęp publikacji został napisany zgodnie z zasadami metodologicznymi obowiązującymi w publikacjach o charakterze naukowym. Autorzy przejrzyście określili w nim cel, przekonująco uzasadnili oryginalność podjętego tematu, ukazali dotychczasowy stan badań w obszarze podjętej tematyki, scharakteryzowali wykorzystane źródła historyczne oraz określili strukturę książki, która liczy 245 stron. Z ogólnej liczby stron aż 10 przypada na zagadnienie wstępne (przedmowa, wstęp, wykaz skrótów), 195 – na korpus zasadniczy, a 38 – na zakończenie, bibliografię, indeksy (osobowy i nazw geograficznych), spis fotografii oraz streszczenie. Publikację dopełnia liczny materiał zdjęciowy, a jej wygodny format i twarda oprawa sprawiają, że czytelnik chętnie sięga po jej egzemplarz.

Korpus zasadniczy książki został podzielony według koncepcji i układu rzeczowego na trzy części, odpowiadające zainteresowaniom Autorów. W części pierwszej *Dzieje zarządu* (s. 15–99) jej autor, ks. Roman Ceglarek, słusznie ukazał genezę powstania związku katechetów, „najpierw w Monachium i w Wiedniu, a potem także w innych miastach Europy” (s. 15). Idea stowarzyszenia prefektowskiego na ziemi polskiej, znajdujące się jeszcze pod zaborami, została przeszczepiona najpierw do Krakowa, a po odzyskaniu niepodległości zyskiwała podatny grunt w innych diecezjach na terenie kraju. Struktury nowego stowarzy-

szenia w Odrodzonej Polsce przybrały formę Związku Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, na które składały się Diecezjalne Koła Księży Prefektów z Zarządem na czele. Dalsze struktury stowarzyszenia prefektowskiego tworzyły Koła Miejscowe. W młodej diecezji częstochowskiej Koło Księży Prefektów zorganizowano już w 1929 r. Zarządowi patronował ordynariusz miejscowej diecezji, który powołał swojego delegata do spraw kontaktów z Zarządem Koła. Diecezjalne Koła Księży Prefektów przyczyniły się do budowania zrębów narodowej wspólnoty w obszarze struktur kościelnych i katolickiego wychowania młodego pokolenia Polaków Drugiej Rzeczypospolitej. Zadania szczegółowe Diecezjalnym Kółom Księży Prefektów wyznaczał statut Związku, zatwierdzony przez Episkopat Polski w marcu 1926 r. Przypomniał je Autor w zagadnieniu o obowiązkach i prawach Zarządu: „ułatwienie doskonalenia zawodowego prefektów szkolnych; ujednoczenie nauczania religijnego poprzez włączanie księży prefektów do Koła Diecezjalnego; umożliwienie wzajemnego porozumienia się Kół Diecezjalnych w sprawach nauczania i wychowania religijnego; dążenie do zabezpieczenia materialnego księży nauczających religii; krzewienie idei wychowania katolickiego w społeczeństwie oraz popieranie inicjatyw podejmowanych na rzecz instytucji wychowawczych” (s. 21). Zadania te były realizowane poprzez różnorakie formy spotkań i wymiany doświadczeń. Do najważniejszych należały zebranie Zarządu i walne zebranie członków Diecezjalnego Koła. Miejscem tych spotkań był klasztor paulinów na Jasnej Górze. Poza tymi formalnymi zjazdami księży prefekci spotykali się przy okazji organizowanych zjazdów diecezjalnych, kursów katechetycznych, rekolekcji i praktyk religijnych. Formami aktywności Zarządu i członków stowarzyszenia na rzecz społeczności uczniowskiej i nauczycielskiej były organizowane rekolekcje, zjazdy, pielgrzymki, wspieranie zakładania w parafiach formalnych grup religijnych (np. Krucjata Eucharystyczna czy Sodalicja Mariańska), katechezy, odczyty, a także działalność wydawnicza (s. 22–41).

Diecezjalne Koło Księży Prefektów w Częstochowie swoim zasięgiem objęło całą ówczesną diecezję częstochowską. Koła Miejscowe natomiast były skupione wokół największych ośrodków kościelnych diecezji, tj. miast: Będzina, Częstochowy, Radomska, Sosnowca, Wielunia i Zawiercia. Działalność Diecezjalnego Koła z jego Zarządem na czele trwała do momentu wybuchu II wojny światowej, po czym jego funkcjonowanie zostało zawieszona. „Jedyne co poszczególni członko-

wie Zarządu mogli uczynić, to podjąć się nauczania religii w otwartych przez administrację niemiecką szkołach” – wyjaśnia Autor (s. 61). W praktyce jednak warunki wojenne znacznie ograniczały taką działalność. Reaktywacja Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w diecezji częstochowskiej nastąpiła dopiero na pierwszym powojennym walnym zebraniu członków, które odbyło się 31 stycznia 1948 r. w Częstochowie. Rzeczywistość powojenna nie była łatwa dla duchowieństwa częstochowskiego, które poniosło w okresie okupacji niemieckiej olbrzymie straty liczebne. Ponadto ogrom pracy duszpasterskiej i katechetycznej księży w szkołach napotkał trudności ze strony komunistycznej władzy. Trudności ze wznowieniem swych struktur miał także zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie. W efekcie podjętych starań i rozmów z lokalnymi władzami państwowymi udało się reaktywować Koło Księży Prefektów w Częstochowie i w Sosnowcu. Nowo wybrany zarząd Koła zakładał powrót do „wzajemnej współpracy w zakresie edukacji i formacji religijnej dzieci i młodzieży oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych” (s. 68). W praktyce zaś stowarzyszenie prefektowskie nie zamykało się na żadne formy pracy duszpasterskiej znane przed wojną. Jednak stopniowa eliminacja katechezy ze szkół przez władze Polski Ludowej powodowała konflikty i napięcia na linii Zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów – władze oświatowe. Wobec tych negatywnych zjawisk księża prefekci poszukiwali innych form pracy z dziećmi i młodzieżą, m.in. prowadząc zajęcia w przyparafialnych salkach. Procedury ograniczania roli Kościoła w życiu narodu szły jednak dalej. Dnia 6 sierpnia 1949 r. wydano rozporządzenie o zaprzestaniu działalności wszelkich stowarzyszeń i ruchów kościelnych. W ostatnich partiach pierwszej części pracy Autor wnikliwie przytacza okoliczności rozwiązania Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie i jego Zarządu, co nastąpiło 3 listopada 1949 r. z polecenia bp. Teodora Kubiny, ordynariusza częstochowskiego.

Część druga *Członkowie Zarządu* (s. 101–161), autorstwa ks. Jacka Kapuścińskiego, została poświęcona sylwetkom 24 duchownych, którzy tworzyli Zarząd Diecezjalnego Koła Prefektów w Częstochowie na przestrzeni lat 1929 – 1949. Stanowiska i skład osobowy Zarządu Autor ustalił w oparciu o zachowaną dokumentację, m.in. statut związku, księgę protokołów z posiedzeń zarządu, coroczne sprawozdania z działalności stowarzyszenia prefektowskiego, a w dużej mierze – o akta personalne duchownych. Na ich podstawie można było odtworzyć struktury Zarządu, który tworzyło: dwóch prezesów (prezes i wiceprezes), sekre-

tarz, skarbnik oraz siedmiu członków (Tabela nr 1, s. 103). Wszystkie osoby pochodziły z wolnego wyboru, którego dokonywano na walnym zebraniu Diecezjalnego Koła Księża Prefektów. Szczegółowe zadania członków Zarządu określał statut stowarzyszenia. Nad należyтым wypełnianiem powierzonych członkom funkcji czuwała Komisja Rewizyjna, wybierana, podobnie jak Zarząd, na okres trzech lat. Przyjęcie takiej struktury władzy przez częstochowskie stowarzyszenie prefektowskie było bardzo trafnym i przemyślanym rozwiązaniem, gdyż na stanowiska kierownicze trafiały osoby z demokratycznych wyborów. „Byli to zazwyczaj księża prefekci cieszący się powszechnym uznaniem, mający duże poważanie ze względu na swoją wiedzę i postawę moralną” – zauważa Autor (s. 102–103).

Obszerną większość tej części opracowania stanowią biogramy członków Zarządu, przemyślane jako kalendarium ich życia wraz z dokładną charakterystyką ich pracy duszpasterskiej i działalności w Diecezjalnym Kole Księża Prefektów. Każdy z biogramów opatrzone bibliografią, na którą składają się źródła archiwalne i opracowania. O dużym szacunku, z jakim Autor podszedł do przygotowania biogramów księża prefektów, świadczą ich fotografie archiwalne. Wśród duchownych, wchodzących w skład tego Zarządu, znaleźli się m.in. ks. Bogumił Kasprzak (1895 – 1987) – pierwszy prezes Zarządu, na którego barkach spoczął ciężar organizacji struktur Diecezjalnego Koła Księża Prefektów w Częstochowie, oraz ks. Ludwik Gietyngier (1904 – 1941) – męczennik za wiarę w czasie drugiej wojny światowej, wyniesiony z czasem na ołtarze jako błogosławiony.

Część trzecia książki, nosząca tytuł *Sprawozdania z zebrań Zarządu* (s. 163–209) i opracowana przez obu Autorów, zawiera szczegółową dokumentację Zarządu Diecezjalnego Koła Księża Prefektów z przeprowadzonych zebrań. Materiał został przygotowany dzięki zachowanej w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej „Księdze protokołów Zarządu Diecezjalnego Koła Księża Prefektów w Częstochowie” (sygn. KB 88). Stanowiła ona istotne źródło dla przygotowania całej publikacji, natomiast w części trzeciej Autorzy zaprezentowali jej treść z oryginału wraz z odpowiednimi notami edytorskimi i odnośnikami. Słuszną uwagę Autorzy poczynili odnośnie do jej przydatności w badaniach naukowych: „«Księga protokołów» stanowi cenne źródło historyczne do dziejów katechizacji w Polsce w pierwszej połowie XX w.” (s. 164). Przystępując do zaprezentowania źródła, Autorzy podali istotne dane na temat jego przechowywania, sygnatury, liczby stron i formatu.

Układ „Księgi protokołów” zawiera 13 raportów z posiedzeń zarządu, spisanych na 53 stronach z ogólnej liczby 200 stron rękopisu. Autorzy słusznie dokonali podziału dokumentacji zawartej w księdze na dwa okresy, w jakich działał Zarząd Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie. Wyróżniono zatem: okres międzywojenny, tj. lata 1932 – 1939, i okres powojenny, obejmujący lata 1948 – 1949 (s. 165, 192). Należy zauważyć, że w zaprezentowanej „Księdze protokołów” brak jest raportów dokumentujących działalność Zarządu w trzech pierwszych latach od jego powołania (1929 – 1932). Autorzy w żaden sposób nie podejmują próby wyjaśnienia, dlaczego owe raporty się nie zachowały. Nie wnikając w szczegóły poszczególnych protokołów w „Księdze” można ogólnie podać, że są one odzwierciedleniem pracy Zarządu i jego poszczególnych członków, żywym zapisem dyskusji nad kształtem i rolą stowarzyszenia prefektowskiego w Częstochowie.

Zaprezentowany układ treści w książce Autorzy podsumowali w zakończeniu: „Wydaje się, że opracowane w ten sposób dzieje Zarządu wystarczająco ukazują całą złożoność podjętego zagadnienia” (s. 212). Słusznie też wyrazili nadzieję na prowadzenie dalszych badań w zakresie poruszonej tematyki. Tak skonstruowana publikacja ukazała ważny problem udziału duchowieństwa diecezjalnego w katechizacji na tle dziejów diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej i w pierwszych latach powojennych.

Autorzy w odnośnikach przestrzegali zasad opisu bibliograficznego zarówno w odniesieniu do wydawnictw zwartych, jak i czasopism. Jedyne w zebranej bibliografii do biogramów księży prefektów zabrakło alfabetycznego ułożenia pozycji zwartych i artykułów czasopiśmienniczych według nazwisk ich autorów (s. 101–161). Wydaje się, że nawet w tak krótkiej bibliografii osobowej ta powszechna zasada alfabetycznego zestawienia opracowań powinna być zastosowana. Ponadto pewne uwagi wskazane w przypisach dla materiału źródłowego w sprawozdaniach z zebrań Zarządu (s. 171) mogły znaleźć się w samym tekście źródłowym przy zastosowaniu nawiasów kwadratowych, jak zostało to podane przy okazji rozwinięcia skrótu „D[iecezjalnego]” (s. 188). Należało także w części drugiej i trzeciej publikacji zastosować nową numeryzację w przypisach (s. 101). Pomimo jednak tych mankamentów książka stanowi cenną pozycję na rynku wydawniczym historii regionalnej i powszechnej w zakresie katechizacji. Z wielkim uznaniem natomiast należy spojrzeć na szeroko wykorzystaną bazę źródłową, co wiązało się z wnikliwą kwerendą archiwalną. Poprawna analiza bogato zebranego

materiału źródłowego, z zastosowaniem w treści przejrzystych metod i reguł języka polskiego, budzi szacunek i uznanie dla naukowego warsztatu Autorów. Wysoką notę przygotowanej publikacji wystawiam tym bardziej, że znam wiele dzieł naukowych pióra obu Autorów, a osobiście uczestniczyłem niejednokrotnie w pracach Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, którym ks. dr J. Kapuściński kieruje w sposób rzetelny i wysoce zorganizowany.

W rezultacie powyższych wywodów podkreślić należy dużą wagę podjętego przez Autorów zagadnienia. Wszystkie trzy części łącznie wyczerpują zakres tematu publikacji. Wynikiem przeprowadzonych badań jest pozytywna ocena działalności stowarzyszenia prefektów w Częstochowie. Podjęta na przełomie XIX i XX w. idea ruchu katechetycznego, została ucieleśniona powstaniem Diecezjalnych Kół Księży Prefektów, na czele których stały Zarządy programujące i koordynujące ich prace. Powołanie takiego Koła w nowej diecezji częstochowskiej nastąpiło już w 1929 r. Tego typu organizacja, skupiająca kapłanów będących nauczycielami religii i duszpasterzami dzieci i młodzieży, umożliwiała współpracę w zakresie katechizacji i wychowania religijnego młodego pokolenia, a także dawała szansę podnoszenia kwalifikacji zawodowych swoich członków. Stowarzyszenie prefektów prowadziło aktywną działalność do momentu okupacji ziem polskich po wybuchu II wojny światowej. W nowej rzeczywistości powojennej podjęło działalność w oparciu o przedwojenne prawo o stowarzyszeniach z 1932 r. Niestety rządowe plany, zmierzające do ograniczenia, a w konsekwencji całkowitej eliminacji roli Kościoła w państwie, dały podstawy do podporządkowania wszelkich stowarzyszeń, zrzeszeń i organizacji o charakterze religijnym władzy ludowej. W tej sytuacji bp Teodor Kubina zdecydował o rozwiązaniu Diecezjalnego Koła Księży Prefektów w Częstochowie. Przestała istnieć organizacja o charakterze wychowawczo–opiekuńczym, która otaczała patronatem zarówno katechetów, jak i uczniów, a w szerszym wymiarze całe wspólnoty parafialne. Ufam, że studium ks. dr. R. Ceglarka i ks. dr. J. Kapuścińskiego będzie pomocnym w przygotowaniu poważnych syntez naukowych o szerszym zakresie, a także ważnym argumentem do odpierniania w publicznej debacie głosów o sprowadzeniu katechezy i religii do rangi wiedzy nadobowiązkowej i pomocniczej.

Łukasz S. Kopera

